yir'e geç etmiş olan İbâzî kabilelerine katılmalarına sebep oldu. Cezayir'de toplanan Berberîler, Trablus İbâzîleri'nin Abbâsîler karşısında ikinci defa yenilgiye uğramalarından sonra Abdurrahman b. Rüstem'in yanına giderek İmam Ebü'l-Hattâb'ın ondan memnun olduğunu, bu sebeple kendisini imam seçmek istediklerini söylediler. O da emirlerine itaat etmeleri şartıyla bu görevi kabul etti ve ittifakla imam seçildi (160/776-77). Böylece tarihe Rüstemîler adıyla geçecek olan hânedanın da temelleri atılmış oldu.

Abdurrahman'ın imam seçilmeden önce Cezayir'deki faaliyetleri hakkında bilinen tek şey, 15.000 İbâzî askerini Tubne'deki Abbâsî karargâhına sevketmiş olmasıdır. Onun imam seçilmesiyle Cezayir Trablus'un yerini aldı ve İbâzî imamlığının merkezi oldu. Bu aynı zamanda Süfriyye ve Benî İfren'in Cezayir'deki hâkimiyetinin sona ermesi demekti. Onlar söz konusu tarihten itibaren Abdurrahman ile akrabalık kurarak onun emrine girdiler. Kuzey Afrika İbâzîleri de onun etrafında toplandılar. Abdurrahman imam seçildikten kısa bir süre sonra, eski bir Roma yerleşim merkezi olan Tiart'e 10 km. mesafede Tâhert şehrini kurdu. Tâhert, imamın bulunacağı bir üs ve karargâh olarak düşünülmüş ve müstahkem surlarla çevrilmişti. Şehirde el-Ma'sûme adıyla bir de kale inşa edildi. Tunus ve Trablus'tan gelen birkaç İbâzî kabilesi de Tâhert civarına yerleştirildi. Daha sonra Levâte, Hevvâre, Zevâga, Matmata, Zenâte ve Miknâse kabilelerine mensup bazı gruplar da Tâhert çevresine yerleşmeye başladılar. Böylece Tâhert Kuzey Afrika İbâzîliği'nin merkezi, Abdurrahman da Tâhert İbâzî imamlarının ilki oldu.

Abdurrahman on bir yıl imamlık yaptıktan sonra öldü. Öleceğine yakın, ileri gelen kişileri ve âlimleri toplayıp kendinden sonraki imamı seçme görevini altı kişilik bir şûraya havale etti. Bu şûra Mes'ûd el-Endelüsî'yi imam seçmeyi kararlaştırdı. Fakat o imam olmak istemediği için tekrar toplanıp Abdurrahman'ın oğlu Abdülvehhâb'ı imam seçtiler. Abdurrahman'ın devri huzur ve sükûn içinde geçti, zamanında hiçbir ayaklanma olmadı. O herkes tarafından sevilir ve sayılırdı. Darbımesel olacak kadar nezih bir hayatı vardı; aynı zamanda büyük bir âlimdi. Günümüze intikal etmeyen bir tefsiri ve hutbelerini topladığı bir mecmuası olduğu rivayet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü's-Sağîr, *Aḫbârü'l-eʾimmeti'r-Rüstemiyyîn* (nşr. Muhammed Nâsır—İbrâhim Behhâz), Beyrut 1406/1986, s. 28-42; Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Description de l'Afrique Septentrionale* (trc. M. G. de Slane), Cezayir 1913, s. 67 vd.; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muġrib* (nşr. R. Dozy), Leiden 1848-51, s. 150 vd.; Yâkūt, *Muʿcemü'l-büldân,* Beyrut, ts. (Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî), II, 7-9; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 — Beyrut 1399/1979, V, 317, 599; İbn Haldûn, *el-ʿİber,* Bulak 1284 — Beyrut 1399/1979, VI, 112 vd.; Süleyman el-Bârûnî, *Muḫtaṣaru Târîḫi'l-İbâżıyye,* Tunus 1357/1938, s. 37 vd.; E. de Zambaur, *Manuel de Généalogie et de Chronologie Pour l'Histoire de l'Islam,* Hanover 1927, s. 64; Ziriklî, *el-Aʿlâm,* Kahire 1373-78/1954-59, IV, 78; Lothrop Stoddard, *Ḥâżirü'l-ʿâlemi'l-İslâmî* (trc. Accâc Nüveyhid, nşr. Şekib Arslan), Beyrut 1394/1973, II, 329-330; Ali Yahyâ Muammer, *el-İbâżıyye fi'l-Cezâʾir,* Kahire 1399/1979, s. 35, 56, 57, 61, 64, 65, 66, 134, 137; Charles André Julien, *Histoire de l'Afrique du Nord: Tunisie-Algéria-Maroc,* Paris 1980, II, 31-33; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîḫu'l-Maġrib fi'l-ʿaṣri'l-İslâmî,* İskenderiyye 1982, s. 452-465; E. Ruhi Fığlalı, *İbâdiye'nin Doğuşu ve Görüşleri,* Ankara 1983, s. 100-102, 114-115; Jamil M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period,* London 1987, s. 42-49; A. De Motylinski, "Ebülhattâb", *İA,* IV, 83-84; Georges Marçais, "Rüstemîler", *İA,* IX, 802; T. Lewicki, "Abu'l-Khattāb", *EI*^{2} (Fr.), I, 138; a.mlf., "Al-Ibāḍiyya", *EI*^{2} (Fr.), III, 675-678.

 SABRİ HİZMETLİ

ABDURRAHMAN b. SEMÜRE

(عبدالرحمن بن سمرة)

Ebû Saîd Abdurrahmân b. Semüre
b. Habîb el-Kureşî
(ö. 50/670)

Muâviye'nin Sîstan valisi, kumandan sahâbî.

Mekke'nin fethi sırasında Hz. Peygamber tarafından bağışlanan Kureyşliler'den (bk. TULEKĀ) biri olup İslâm'dan önceki adı "Abdü Külâl" (Abdü Kelûl veya Abdü'l-Kâ'be) idi. Müslüman olunca Hz. Peygamber ona Abdurrahman adını verdi. Daha sonra Mûte seferine ve Tebük Gazvesi'ne katıldı.

İlk defa akrabası Hz. Osman zamanında idarî kademede görev aldı. Irak'ın fethine katılarak bilhassa Horasan cephesinde savaştı. Basra genel valisi Abdullah b. Âmir tarafından Rebî' b. Ziyâd'ın yerine Sîstan valiliğine tayin edildi (33/653-54). Bu sırada Zerenc halkı isyan ederek Rebî' b. Ziyâd'ın nâibini kovunca Abdurrahman 8000 kişilik bir ordu ile Zerenc'i kuşattı; iki milyon dirhem para ve 2000 köle alarak kale kumandanı ile yeni bir anlaşma yaptı. Aynı orduyla Sîstan'a gelen bir grup din bilgini de yerli halka İslâmî esasları öğretmeye başladı. Abdurrahman daha sonra doğuya seferler düzenledi ve Hindistan yakınlarında Zerenc ile Kiş arasındaki yerleri ve Ruhhac ile Zemindâver arasındaki bölgeyi ele geçirip buralardaki putları tahrip etti. Basra'ya dönünce Abdullah b. Âmir'in Halife Hz. Ali tarafından azledildiğini gördü; Cemel Vak'ası'ndan sonra Muâviye'nin saflarına katıldı (36/657).

Hz. Hasan ile görüşmek üzere Muâviye tarafından gönderilen heyette o da yer aldı (41/661). Muâviye halife olunca Abdullah b. Âmir'i tekrar Basra valiliğine tayin etti. Abdurrahman da onun nâibi sıfatıyla emrindeki büyük bir orduyla Sîstan'a gitti (662). Abdullah b. Hâzim ile beraber Sîstan ve Horasan'da İslâm hâkimiyetini sağlamak için çalıştı. Zerenc'de Hasan-ı Basrî'nin üç yıl ders verdiği yerde bir cuma camii yaptırdı ve Hz. Osman devrinde fethedilmiş, ancak daha sonra İslâm hâkimiyetinden çıkmış olan toprakları geri almak için teşebbüse geçti. Bu gayretleri sonunda Zâbülistan, Ruhhac ve Büst'ü tekrar zaptetti. Bir ay süren kuşatmadan sonra Kâbil'i de ele geçirdi. Bu başarıları üzerine Muâviye tarafından Sîstan valiliğine tayin edildi. Muâviye 45 (665) yılında İbn Âmir'i, ondan bir ay sonra da kendisini görevden alınca Basra'ya döndü ve beş yıl sonra orada vefat etti. Cenaze namazını Ziyâd b. Ebîh kıldırdı.

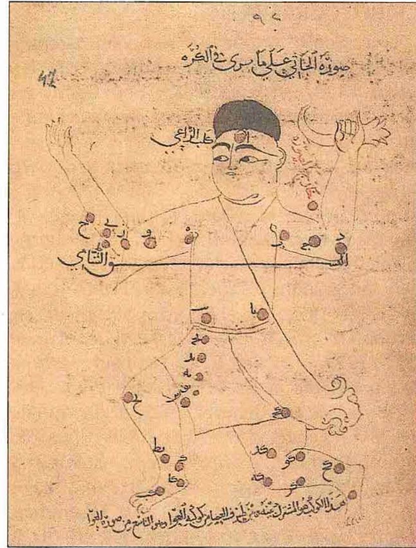
Abdurrahman b. Semüre son derece cesur ve mütevazi bir kumandandı. Doğrudan Hz. Peygamber'den (bk. *Müsned,* V, 61-63) ve Muâz b. Cebel'den hadis rivayet etmiştir. Bilhassa, İslâm ahlâk ve hukukunun temel prensiplerinden sayılan, "Sakın kimseden riyaset isteme. Eğer isteğin üzerine sana riyaset verilirse, istediğin şey ile baş başa bırakılırsın; Allah'ın yardımına mazhar olamazsın. Eğer istemeden sana riyaset verilirse, o zaman Allah'tan yardım görürsün. Bir de, bir şeye yemin ettikten sonra başka bir davranışı daha hayırlı görecek olursan, yeminin için kefaret ödeyip hayırlı olanı işle!" (Buhârî, "Aḥkâm", 5, 6, "Eymân", 1, "Keffârât", 10; Müslim, "İmâre", 13, "Eymân", 19) meâlindeki hadisin hem muhatabı hem de râvisi olarak şöhret bulmuştur. Rivayet ettiği on dört hadisin üçü Buhârî ile Müslim'de, ikisi de sadece Müslim'de bulunmaktadır. Kendisinden de Abdul-

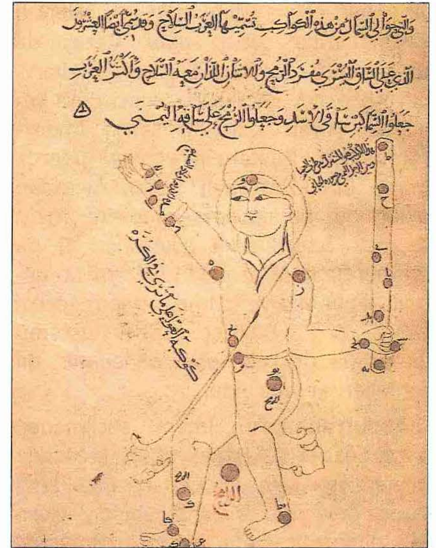
lah b. Abbas, Saîd b. Müseyyeb, Muhammed b. Sîrîn, Abdurrahman b. Ebû Leylâ ve Hasan-ı Basrî gibi sahâbî ve tâbiîler hadis rivayet etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Ṭabaḳātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, VII, 15, 366; *Müsned*, V, 61-63; Buhârî, "Aḥkâm", 5, 6, "Eymân", 1, "Keffârât", 10; Müslim, "İmâre", 13, "Eymân", 19; Belâzürî, *Fütûḥu'l-büldân* (nşr. Rıdvan Muhammed Rıdvan), Kahire 1932 — Beyrut 1403/1983, s. 354, 386, 388, 397; Taberî, *Târîḫ* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1960-70 — Beyrut, ts. (Dâru Süveydân), IV, 266; V, 159; İbn Abdülber, *el-İstîʿâb* (*el-İṣâbe* içinde), Kahire 1328, II, 402; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ġābe* (nşr. Muhammed İbrâhim el-Bennâ v.dğr.), Kahire 1390-93/1970-73, III, 454-456; İbn Hacer, *el-İṣâbe*, Kahire 1328, II, 400-401; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, II, 571-572; Âmirî, *er-Riyâżü'l-müsteṭâbe* (nşr. Ömer Ebû Hacle), Beyrut 1979, s. 206; *Tecrid Tercemesi*, XII, 232; H. A. R. Gibb, "ʿAbd al-Raḥmān b. Samura", *EI²* (İng.), I, 86; M. G. Morony, "ʿAbd-al-Raḥmān b. Samora", *EIr.*, I, 144-145.

AHMET ÖNKAL

Abdurrahman es-Sûfî'nin *Kitâbü Ṣuveri'l-kevâkibi's-sâbite* adlı eserinden burçlarla ilgili iki çizim (Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 3422)

ABDURRAHMAN b. SEYHÂN
(عبدالرحمن بن سيحان)

(bk. EBÛ AKÎL el-ENSÂRÎ).

ABDURRAHMAN es-SÛFÎ
(عبدالرحمن الصوفى)

Ebü'l-Hüseyn Abdurrahmân b. Ömer b. Muhammed b. Sehl es-Sûfî (ö. 376/986)

X. yüzyıl İslâm dünyasının tanınmış astronomi bilgini.

291'de (903) Rey'de doğdu. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Büveyhî hânedanından Adudüddevle'nin hocası ve dostu olduğu, bu hânedanın diğer mensuplarıyla da yakın ilişki kurduğu bilinmektedir. 975'te Adudüddevle'nin oğlu Şerefüddevle'nin Bağdat'ı ele geçirmesinden sonra büyük bir ilim merkezi haline gelen bu şehirde çağdaşları Ebû Sehl el-Kûhî, Sâgānî el-Usturlâbî, Ebû İshak İbrâhim b. Hilâl, Ebû Hasan el-Mağribî, İbnü'l-A'lem ve Ebü'l-Vefâ gibi âlimlerle birlikte çalışmış ve gözlemlerde bulunmuştur. Abdurrahman es-Sûfî, Ali b. Îsâ el-Harrânî, Ebû Hanîfe ed-Dîneverî, Bettânî gibi âlimlerin yaptığı çalışma ve gözlemleri tamamlamak, düzeltmek ve kendi gözlemlerini de ilâve etmek suretiyle astronomide yeni bir dönem başlatmıştır. Bazı araştırıcılara göre o, modern çağa tesir eden üç büyük astronomi âliminden biridir. Batı literatüründe adı, farklı telaffuzun bir sonucu olarak Azophi, İlbermosofim, Jeber Mosphim, Abuhassin gibi çeşitli şekillerde kaydedilmektedir.

Batlamyus'tan sonra sabit yıldızların incelenmesi ve bunların kozmografik katalogunun hazırlanmasında önemli rolü olan Abdurrahman es-Sûfî, ilim âleminde daha çok bu alandaki başarılarıyla tanınmaktadır. *Kitâbü Ṣuveri'l-kevâkibi's-sâbite* adlı eserinde Batlamyus'un *Almagest*'te ele aldığı kırk sekiz yıldız takımındaki yıldızları incelemiştir. Önce her yıldız takımındaki bütün yıldızları tanıtmış, bunların gökyüzündeki konumları, büyüklükleri (parlaklıkları) ve renkleriyle ilgili görüşlerini ortaya koyduktan sonra *Almagest*'te geçen yıldız isimlerinin Arapça karşılıklarını vererek İslâm astronomi ilminin terminolojisini meydana getirmiştir. Bu terimler daha sonraki İslâm ve Batı astronomları tarafından kullanıldığı gibi, bunlardan doksan dördü modern astronomi literatürüne de girmiştir.

Abdurrahman es-Sûfî'nin gök cisimlerinin uzaklığını ölçmek için kullandığı rumh = 14° = Andromedae ve Pegasi'nin uzaklığı; zirâ' = 1/6 rumh = Z° 20'; şibr = 1/3 zirâ'; esba' = 1/32 zirâ' gibi birimler, uzaklıkların belirlenmesinde çok sağlıklı bir şekilde kullanılmıştır.

Abdurrahman es-Sûfî, her yıldız takımının bir defa gökyüzünde görüldüğü, bir defa da gök küresinde görüleceği tarzda resmini çizmiş, daha sonra her yıldızın boylam, enlem, büyüklük ve rengini vererek yıldız kümelerine göre bir cetvel (katalog) meydana getirmiştir. Bu yıldız cetvelinin başlangıcı, İskender takviminin 1276 yılının ilk günüdür (20 Ramazan 353/30 Eylül 964). Boylamları, Batlamyus'un bulduğu boylamlara 66 yıl için 1 derece olmak üzere, toplam 42 derece 41 dakikalık bir sabit miktar ekleyerek bulmuştur. Halbuki Halife Me'mûn zamanında "zîcü'l-mümtehân"ın hazırlanmasında kullanılan Batlamyus'un cetveli, Menelaos'un verdiği değerlere 100 yıl için 1 derece eklenerek düzenlenmişti. Batlamyus'la başlayan kozmografik haritalar hazırlama geleneğinin Abdurrahman es-Sûfî'den geçerek çağımıza kadar ulaştığı kabul edilmektedir.

Abdurrahman es-Sûfî'nin astronomi aletlerinin ve enstrümental tekniklerin geliştirilmesinde de önemli yardımları olmuştur. İbnü'l-Kıftî, 1043 tarihinde, onun tarafından yapıldığı rivayet edilen üç bin dirhem (10 kg. kadar) ağırlığında gümüş bir gök küresinin Kahire'de bulunduğunu kaydetmektedir. O yaptığı düzenlemelerle usturlapların ölçme hassasiyetini de arttırmıştır. Bîrûnî, Abdurrahman es-Sûfî'nin 123.5 cm. çaplı bir halka kullanarak ekliptiğin eğimini